

קטורה

וַיֹּסֵף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וַיִּשְׁמָה קַטוֹרָה: (בראשית כה א-ד).¹

וּבְנֵי קַטוֹרָה פִּילְגֶשׁ אַבְרָהָם יָלְדָה אֶת זְמָרָן וַיִּקְשֶׁן וַיִּמְדֶן וַיִּמְדֶן וַיִּשְׁבֶּק וַיִּשׁוּחַ וּבְנֵי יִקְשָׁן שָׂבָא וַדָּן: (דברי הימים א לב).²

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק כה

כתוב: "טוב ינחיל בני בניו וצפון לצדיק חיל חוטא" (משלי יג כב). טוב - זה אברהם אבינו שהנחיל כל אשר לו ליצחק ... חיל חוטא - חילו של ישמעאל ושל בני הפילגשים, שנאמר: "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק" (שם כא ו). "ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חיי" (שם כה ו).³

בראשית רבה פרשה סא סימן א

"ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה". כתוב: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' " (תהלים א א). "אשרי האיש" - זה אברהם; "אשר לא הלך בעצת רשעים" - זה דור הפלגה ... "כי אם בתורת ה' חפצו" - "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו' " .... "והיה כעץ שתול" - ששתלו הקב"ה בארץ ישראל. "אשר פריו יתן בעתו" - זה ישמעאל; "ועלהו לא יבול" - זה יצחק; "וכל אשר יעשה יצליח" - אלו בני קטורה, שנאמר: "ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה".⁴

בראשית רבה פרשה סא סימן ד

"ושמה קטורה" - ר' יהודה אמר: זו הגר. אמר לו ר' נחמיה: והרי כתוב: "ויוסף אברהם ויקח אשה"! אמר לו: על פי הדבור נשאה, כמו שאתה אומר: "ויוסף ה' דבר אלי עוד" (ישעיה ח ה). אמר לו: והרי כתוב: "ושמה

¹ וקטורה יולדת לאברהם בנים רבים, שאנו מזהים אותם בהמשך ספרי התנ"ך כעמים מוכרים לנו, ככתוב בהמשך שם: "ותלד לו את זמרון ואת יקשון ואת מדין ואת מדן ... ובני מדן עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה". הזו היא ההבטחה לאברהם והיית לאב המון גויים? שאלה במקומה לפעם אחרת. כבר הקדשנו בפרשה זו דף [לבני קטורה](#) והפעם אנחנו רוצים להתמקד בדמותה של קטורה. מי היא אותה קטורה ומה מעמדה?

² כאן מכונה קטורה "פילגש". ראה פירוש רש"י לפסוק שם: "קטורה פילגש אברהם - כל גנאי שיכול לספר בהם, הוא מספר משום כבודו של יצחק שכולם היו בני פילגש אבל הוא היה עיקר ואדון הבית". גם מהפסוקים בפרשתנו בהם מכונה קטורה "אשה", ניתן להבין שאחרי הכל, אין היא במעמד של שרה, בודאי לא צאצאיה במעמד בנה של שרה. ראה פסוקים ה ו שם: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם". ומעמד הצאצאים הלוא מעיד על מעמד האם.

³ אם לדון מצד הצאצאים, הרי לנו שתי דרגות ברורות: יצחק - היורש העיקרי, וכל השאר. אבל אין להתעלם מכך שהיחס לבני קטורה שונה מזה של ישמעאל. בני קטורה משולחים עם מתנות (ליגטא, ראה מדרש תנחומא פרשת נח סימן יד: "אברהם התחיל בזקנה וביסורין ובפונדק ובליגטא" וליגטא בא מהמילה legatum או באנגלית legacy וצ"ע), בעוד שישמעאל מגורש עם אימו בחוסר כל (ראה דברינו [גירוש הגר וישמעאל](#) בפרשת וירא). מאידך גיסא, ישמעאל הוא שבא לקבור את אברהם ביחד עם יצחק (בראשית כה ט, ראה במפרשים ובמדרשים שם שעשה תשובה) והוא שזכה לברכה: "ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפרייתי אתו והרבייתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול" (בראשית יז כ). עך או כך, ממעמד הצאצאים ניתן להסיק על מעמד האמהות: שרה, הגר, קטורה. ואנחנו מעוניינים לדון, כאמור, בקטורה עצמה: מי היא ומה יחס אברהם אליה? ומהדיון באם אפשר שנשוב לדון בבנים. "בני קטורה" הוא מונח שמופיע גם הרבה בתורה שבע"פ, בהלכה ובאגדה, לא רק במקרא ויש בו כדי לשפוך אור גם על קטורה עצמה.

⁴ ובהמשך המדרש שם פסוקים רבים בשבח אברהם שמוסיף חיים לאחר מות שרה. ראה שם הקשר עם הפסוק בתהלים צב טו: "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו" וכן עם הפסוק באיוב יז ד: "כי יש לעץ תקנה אם יפרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל", ועם הפסוק בקהלת יא ו: "בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך". נראה ששלושים ושמונה השנים שאברהם הוסיף לחיות אחרי מות שרה (אברהם נפטר בגיל 175 והיה בן 137 שנים במות שרה) עוברים עליו בנעימים וב"נעורים חדשים" (אולי רק שלושים וחמש שנים כי הוא נשא את קטורה בהיותו בן 140, שלש שנים אחרי מות שרה, ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק כה). ואנו שואלים שוב: מי היא קטורה זו שנתנה לאברהם תקופה כה שקטה ורגועה בחייו עד הגיעו לשיבה טובה? ראה פרשה סא בבראשית רבה המוקדשת כולה לעניין חיים חדשים אלה של אברהם וקטורה שעליה אנו דורשים, וכן פרשה סב הסמוכה בשבח אברהם שזכה לשיבה טובה ולהיפרד מן העולם כאותה תאנה הנלקטת בעונתה.

קטורה!" אמר לו: שמקוטרת מצות ומעשים טובים. אמר לו: והרי כתוב: "ולבני הפילגשים אשר לאברהם" אמר לו: "פִּלְגָשִׁים" כתוב.⁵ - אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבונני.⁶
 אמר ר' ברכיה: אפעלפי שאתה אומר: "ותלך ותתע במדבר" (בראשית כא יד) - תאמר שנחשד עליה בריה? תלמוד לומר: "ושמה קטורה" - מן קטר (קשר), כזה שהוא חותם גִּנְזָפָה ומוציאה בחותמת קשורה וחתומה.⁷

בראשית רבה סי' יד

"ויצחק בא מבוא באר לחי רואי" - בא מלבוא. ולהיכן הלך? ל"באר לחי רואי"⁸ - הלך להביא את הגר, אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים: ראה בעלבונני!⁹

בראשית רבה פרשה מז סימן ב

"מלכי עמים ממנה יהיו" - א"ר חמא בר' חנינא: מיכן דרש אברהם והחזיר את קטורה.¹⁰

פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק כט

... לאחר שלוש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה שלא ירד מעל הגמל במקום שישמעאל שרוי תמן. והגיע לשם בחצי היום, ומצא שם את אשתו של ישמעאל. אמר לה: היכן הוא ישמעאל? אמרה לו: הלך הוא ואמו להביא פירות ותמרים מן המדבר.¹¹

אבן עזרא בראשית פרק כה פסוק א

קטורה איננה הגר, כי כתוב ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות (בראשית כה ו) ופירוש פילגש - שפחה, וזה השם איננו נופל על זכר, ונוכל לפרש על פילגשים נשים.¹²

⁵ וכן פירש רש"י, בעקבות המדרש, בראשית כה ו: "הפילגשים - חסר כתיב, שלא היתה אלא פלגש אחת, היא הגר היא קטורה". אבל בניקוד שהבאנו במדרש (נוסח א. א. הלוי) מודגש גם ה- "שם". הפילגש שבאה משם. מהמדבר, ממקום שגורשה אליו.

⁶ ר' נחמיה מנסה לתקוף, שוב ושוב, את שיטת ר' יהודה שקטורה היא הגר. פעם בטענה שכתוב: "ויוסף" - משמע שמדובר במקרה חדש, פעם בטענה שיש לה שם אחר: "קטורה" ופעם בטענה שכתוב: "פלגשים" בלשון רבים. ועל כולם משיב לו ר' יהודה.

⁷ ר' ברכיה שהוא אמורא וחי שנים רבות אחרי ר' יהודה ור' נחמיה שהם תנאים, מקבל את שיטת ר' יהודה שקטורה היא הגר כדבר ברור ומוכן ודורש בצניעותה של הגר היא קטורה ש"קשרה את פתחה" ונשארה נאמנה לאברהם, הגם שגרה במדבר, מקום הפקר ופראי (ראה איך גדל ישמעאל בנה). ראה פירוש רש"י לבראשית פרק כה פסוק א אשר משלב את דרשת ר' יהודה עם זו של ר' ברכיה: "קטורה - זו הגר, ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם". ראה גם תרגום כתר יונתן בראשית פרק כה פסוק א: "ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה היא הגר שקשורה לו מתחילה". אולי גם קשר נפשי אליו ולא רק קשר של צניעות לשאר העולם. "ויוסף אברהם", אומר ר' יהודה, איננו הוספה של אישה חדשה, אלא חידוש וייסוף (תיסוף) הקשר עם הגר שממנה נולד לו בנו הראשון, בדומה ל: "ויוסף ה' דבר אלי עוד" בישיעה.

⁸ בגירוש הראשון של הגר כשהייתה עוד בהיריון עם ישמעאל! ראה דברינו [הגר שרה ואברהם](#) בפרשת לך לך. האם שמע יצחק על גירוש הגר הראשון שאירע טרם שנולד? האם הפכה באר לחי רואי למקום מוכר בפי כל ולסמל?

⁹ ראה גם מקבילה במדרש תנחומא (בובר) חיי שרה סימן ט: "מה כתיב למעלה מן הענין? ויצחק בא מבוא באר לחי רואי (בראשית כד טב), ואח"כ: ויוסף אברהם ויקח אשה. אלא בשעה שנטל יצחק לרבקה, אמר יצחק: נלך ונביא לאבי אשה. היא הגר היא קטורה - דברי רבי, ורבותינו אומרים: אשה אחרת נטל. מה טעמו של רבי, היא הגר היא קטורה? שכתוב: ויצחק בא מבוא באר לחי רואי, אותה שכתוב בה על כן קרא לבאר באר לחי רואי (בראשית טז יד)". מי הוא שמחזיר את הגר לקטורה לאברהם? יצחק, בנה של שרה. הן שבגינו גרשה שרה את ישמעאל ואת הגר אמו! זאת ועוד, כל הפרשה מוקדשת לאברהם הדואג למצוא אשה הגונה ליצחק בנו, ואילו הן חושב על אביו האלמן ומביא לו אשה - את צרת אמו. שמה הוא יודע מה שאנחנו איננו יודעים על הקשר הנפשי שבין אברהם להגר? זו "שקשורה לו מתחילה"? ראה גם איך כל העניין קשור ליצחק היוצא "לשוח בשדה". עלבונה של הגר מתחבר להמיית שיח המתפלל, העני המתעטף בתפילתו, "בְּצַר רוּחִי אֶשְׁיָחָה בְּמַר נַפְשִׁי" (איוב ז יא). ומי שרוצה להפליג עוד יחבר את תפילת המנחה שתיקן יצחק, בערביו של יום, עם קטורת המנחה שהייתה בבית המקדש (קטורה, קטורת). ראה מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק יט: "ואנן סבירא לן כרבנן וכרבי יוסי דמקשי תפלת המנחה לקטורת, שנאמר: תכון תפלת קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהלים קמא ב), ואבינו יצחק תקנה". אך אולי אין צורך להפליג עד שם ומספיק תורף המדרש: יצחק הוא שמחזיר את הגר \ קטורה לאברהם אביו! ראה גם בבא קמא צב ע"ב, את הקשר בין נישואי יצחק ואברהם בנימה קצת יותר קלילה, על הרואה את חבירו אוכל והוא לא אוכל ...

¹⁰ המפרשים מסבירים מדרש זה שאברהם מבין שמשרה יהיו לו "מלכי עמים", היינו יצחק, אבל בניס נוספים לא יהיו "ממנה", היינו יהיו לאברהם מאישה אחרת. דרשה אולי קצת מתפלפלת, אבל מה שמעניין הוא שדווקא מהבשורה שמשרה יהיה לאברהם (סוף סוף זרע, בשורה הנאמרת לאברהם בפרשת הציווי על ברית המילה, בראשית פרק יז, הוא מבין שתהיה לו עוד אשה אחרת ובנים נוספים אחרים. ראה מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק יז: "ונתתיך לגויים. אלו בני קטורה: ומלכים ממך יצאו. אלו בני יצחק". לאברהם יש את הגר לפני שרה ואת קטורה אחריה, ומלשון המדרש "והחזיר את קטורה" משמע שאחת הן. באופן טרגי נראה שדווקא ברגע בשורת יצחק, ואולי עוד מהקשר עם הגר, בוודאי אחרי העקידה, נפרדות דרכיהם של אברהם ושרה. וכבר עמדנו על מקצת מהדברים בדברינו [חיי שרה - מחיר העקידה](#).

¹¹ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו גירוש הגר וישמעאל בפרשת וירא. המדרש מדגיש את געגועי אברהם לישמעאל, אבל אפשר שהיו כאן גם געגועים להגר שכמובן היה צריך להסתרם משרה.

¹² אבן עזרא אינו מייחס משמעות לכתיב החסר של המילה "פילגשים" בפסוק: "ולבני הפילגשים", כמו מדרש רבה לעיל, ואומר שהיו לאברהם שתי פילגשות (ואולי יותר) והן הגר וקטורה. הגר איננה קטורה וקטורה איננה הגר. כך גם מפרש רשב"ם בראשית כה א:

אבן עזרא בראשית פרק יא פסוק כט

והאומרים כי אברהם היה עקר ולא שרה אמרו היפך הכתוב, והעד ישמעאל בנו, ובני קטורה.¹³

רמב"ן בראשית פרק כה פסוק ו

"ולבני הפילגשים אשר לאברהם" - על דרך הפשט, בעבור שנאמר לו (לעיל כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע, לא בזרע אחר, היו כל נשיו אצלו פילגשים, לא היו נחשבות לנשים, שאין זרען ביורשיו, כי הגר שפחת שרה פילגשו היתה. אבל קטורה לאשה לקח לו. ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפילגש. לא היה אומר "ויקח אשה ושמה קטורה", רק תקרא פילגש בכתוב מפני הטעם שפירשתי. ובדברי הימים (א לב) כתוב: "ובני קטורה פילגש אברהם".¹⁴

והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען, ואם תאמר שהיתה מצרית או מארץ פלשתים, הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו, כי איננו שומר רק זרע יצחק, כי עליו נכרת הברית. ועוד, שלא אמר הכתוב "ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי מארץ פלונית" כאשר אמר בנשי עשו (להלן כו לד) וזולתן, אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקיצר ביחוסה, וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן. ואולי תקרא פילגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים. ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה, כי אין דרך הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה.¹⁵

רש"י שיר השירים פרק ו פסוק ח

ששים המה מלכות - אברהם ויוצאי יריכו: בני קטורה שש עשרה, ישמעאל ובניו שלש עשרה, יצחק ובניו שלשה, בני יעקב שנים עשר, בני עשו שש עשרה, בדברי הימים, הרי ששים.¹⁶

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: סיכומו של עניין, הפרשה הנושאת את השם "חיי שרה", שהיא בעצם מות שרה (בית קברות = בית החיים), מסתיימת בתוספת חיים לאברהם שלדעת מפרשים רבים מתבטאת בחידוש וייסוף הקשר שלו עם הגרוקטורה אשר חזרה אליו "מקוטרת במצוות ומעשים טובים". ועוד רגע והיינו קוראים עליה את הפסוק: "מי זאת עלה מן המדבר קְתִימֹרוֹת עֵשֶׂן מְקֻטְרֵת מִזֶּרַע וְלִבְנָה מִלֵּל אֶבְקֵת רֹכֵל". (שיר השירים ג ו). כל זאת בולט על רקע חלוקת הפרשות שלנו כמנהג בבל, לפיה מות שרה ולקחתה של הגר היא קטורה נקראים באותה פרשה. אבל לשיטת הסדרות של ארץ ישראל היה מרחק של שתי שבתות בין "חיי שרה" ובין "ויסוף אברהם" (ראה חלוקת הסדרות בחומש בריואר וקורן) והדרשן לא חש שמא ייפגע זיכרונה של שרה. בחלוקת הסדרות של ארץ ישראל קראו את מות שרה ביחד עם העקידה ופרק כד: "ואברהם זקן

¹³ "קטורה - לפי הפשט אין זו הגר". מפירושיהם במקומות אחרים (ראה רשב"ם בראשית כה יט וכן אבן עזרא בראשית טז יב ועוד) נראה שהדגש שלהם הוא על כך שיצחק הוא הירוש העיקרי והממשיך של בית אברהם. לשם כך, כנראה חשוב להם להדגיש שקטורה איננה הגר, שאלמלי כן היינו אומרים שמעמדה של הגר שודרג והיא הפכה לאישה לכל דבר. הרי בתחילת דרכה היא נקראת אשה, ככתוב: "וַתֵּתֶן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁה לֹא אִשָּׁה" (בראשית טז ג) וכעת על קטורה נאמר: "וַיִּסֹּף אֶבְרָהִם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשֵׁמָּה קְטוּרָה". שרה החזירתה למעמד שפחה כאשר קנאה בה. וגם אברהם לא מיחה באותו הרגע ואמר: "הנה שפחתך בידך וכו'". אבל סופה שחוזרת להיקרא אשה - אשת אברהם. קשה לקרוא שפחה למי שפעמיים נקראת בתורה "אישה".

¹⁴ לא הצלחנו להבין עם איזו דעה מתווכח כאן אבן עזרא. מי הם שאמרו שאברהם היה העקר ("ואדוני זקן") ויש צורך להכחיש את דבריהם. כך או כך, מכל ההרחקות האלה, מי שבסוף "נפגע" ומעמדו לכאורה נפחת הוא ... אברהם. לאברהם יש הרבה בנים מהרבה נשים. אברהם הוא אב המון גויים. אבל שרה היא אם האומה! מי שעושה את ההבדל לגבי המשך השושלת של העם היהודי, הוא שרה ולא אברהם. האם לפנינו דמות האמא כמחנכת ומעצבת הדור הבא? (מקצת מבני אברהם הציקו ומציקים לבני שרה עד היום).

¹⁵ לרמב"ן אין בעיה שקטורה היא במעמד אישה, בניגוד להגר ופילגשים אחרות, גם לא שהיא כנענית כפי שהוא ממשיך שם ואומר, אבל כל זה ליחסי אישות, לא לירושה והמשך השושלת. ולכן גם אין בעיה שפעם קטורה נקראת אישה (לעניין היחסים עם אברהם, שהרי שרה נפטרה והוא יכולורשאי לקחת לו אישה אחרת) ופעם פילגש (לעניין הירושה העיקרית וזרע אברהם). באופן זה גם לא צריך לומר ששרה עיקר ולא אברהם. העיקר הוא הקשר אברהם-שרה ומה שיצא ממנו. ואגב אורחא, אנו מבינים שרמב"ן סבור שהגר איננה קטורה, אבל לא נראה שזה העיקר בדבריו ופירושו יכול להסתדר גם עם הגר שהיא קטורה כפי שהוא מסיים שם ואומר: "ועל דעת רבותינו שהיא הגר, הנה היא פילגש ודאי".

¹⁶ עד קצויו הארץ שולח אברהם לקחת אישה לבנו ובלבד שלא ישא מבנות כנען. ואילו אברהם, לוקח לעצמו מבנות כנען! יצחק, ברית קודש, מחויב להמשיך בדרך בית אברהם ולהיות מיוחס, אבל אברהם, מרגע שהשיא את בנו והתאלמן מאשתו, מותר בכל אחת. וכל זה על מנת להבדיל בין הגר המצרית וקטורה? לא מצאנו מניין לקח רמב"ן פירוש זה והמאיר עינינו יבורך.

¹⁶ רש"י זה מבוסס על מדרש במדבר רבה יד י. מי הם שישים המלכות? מי הם שישים הגיבורים אשר סביב מיטתו של אברהם? כל יוצאי ירכו! כולל בני ישמעאל ובני קטורה. בכך, אנו גולשים מהנושא של קטורה לנושא הרחב של בני קטורה לו הקדשנו כאמור דף נפרד.

בא בימים", הוא גם תחילת פרשה כ לפי הרשום בתנ"ך קורן, מתחיל עניין חדש. וכבר עמדנו על כך בדברינו [חיי שרה](#) [מחיר העקידה](#) בפרשה זו.